

Prof. Dr. Firdevs Gümüőöđlu

**DERS KİTAPLARINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET
1928'den Günümüze**

İstanbul, 2016

Tarihçi
Kitabevi

Tarihçi Kitabevi Yayınları • 96

Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakoğlu

Kapak ve sayfa tasarımı
Çağlar Yalçın

Yayına hazırlayan
Nevin Azakoğlu

Kapak resmi
Okuma Kitabı, 2. Sınıf, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939.

Birinci baskı: 1996 (Kaynak Yayınları)
İkinci baskı: 2005 (Çev Yayınları)
Üçüncü baskı: 2013 (Kaynak Yayınları)
Tarihçi Kitabevi'nde Genişletilmiş Dördüncü Baskı: Nisan 2016, İstanbul

Boyutlar: 13,5 x 21 cm
Sayfa sayısı: 344

ISBN: 978-605-4534-89-0

Baskı ve cilt
Mimoza Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Merkez Efendi Mah. Davutpaşa Cad. No:123 Kat 1-3
ZEYTİNBURNU_İSTANBUL
Tel: +90(212) 482 99 10
Sertifika no: 33198

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Tarihçi Kitabevi
Sertifika No: 17618

Moda Caddesi No: 104/A Moda/Kadıköy-İSTANBUL
Tel: 0216 418 68 86
GSM: 0530 370 74 11
www.tarihcikitavevi.com
info@tarihcikitavevi.com

Prof. Dr. Firdevs Gümüőölu

**DERS KİTAPLARINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET
1928'den Günümüze**

İstanbul, 2016

Carihçi
Kitabevi

Prof. Dr. Firdevs Gümüőođlu: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesidir.

Eserleri:

Ders Kitapları'nda Cinsiyetçilik, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996

Türkiye'nin Pasteur'u Dr. Zekai Muammer Tunçman, Berfin Yayınları, İstanbul, 2001

Cumhuriyette İz Brakanlar: Onuncu Yıl Kuşaağı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001

Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet, II. Baskı, Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005

Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum Modeli, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005

Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim-Bir Belde Monografisi, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008

Cılavuz Köy Enstitüsü-Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında, YKKED Yayınları, İzmir, 2011

Ayrıca Gümüőođlu'nun, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

| | |
|--|----|
| DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ | 9 |
| Akademinin İlgi Alanına Giren Ders Kitapları! | 9 |
| GENİŞLETİLMİŞ ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ | 11 |
| Neden Ders Kitapları? | 13 |
| 2005'ten, 2013'e Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet | 15 |
| Sosyoekonomik Farklılıkları Yok Sayan, Anlam İçermeyen ve Yanlış Örnekler | 24 |
| Sonuç..... | 34 |
| İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ | 37 |
| Görelî Bir Değişim: Erkek "Yardım" İçin de Olsa Mutfakta!..... | 39 |
| Boşanmış Ailelerin Çocukları Ders Kitaplarında Dışlanmaya Devam Ediyor! | 41 |
| Bilim Dışı Örnekler | 43 |
| Yeni İlköğretim Programının Vizyonu | 45 |
| Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı | 47 |
| Batıl İnançlara Karşı Bilim | 51 |
| Genç Cumhuriyet'in Unutulan Bilimsel Eğitimi | 54 |
| Sonuç..... | 56 |
| GİRİŞ | 59 |

| | |
|--|-----|
| I. DERS KİTAPLARINDA AİLE İÇİ İŞBÖLÜMÜ | 69 |
| 1950 Sonrası: Önlük, Annenin Üniforması | 70 |
| Kız Çocuk Temizliğe Yardım Eder, Erkek Çocuk Kitap Okur! | 71 |
| 1945 Öncesi ve Sonrasında Mutfak ve Çamaşır Örnekleri | 73 |
| Kadın Ev İçine Hapsedilmiş | 80 |
| Kadın Uysal ve Uyumlu Olmalı, Yoksa Düzen Bozulur! | 82 |
| Bilinç Erkeğe, İlgüdü Kadına Özgü | 85 |
| Köylü Kadın Yardımcı mı, İşin Gerçek Sahibi mi?..... | 87 |
| Kadınlar İşbölümüne Uygun Davranmazsa, Yasalar Devreye Girer | 88 |
| "Küçük Ali'nin Adamları"ndan (1939) "Annenin Elleri"ne (1992)..... | 90 |
| II. KADINLARIN YÖNLENDİRİLDİKLERİ MESLEKLER VE TOPLUMDAKİ YERLERİ | 95 |
| Kadının Çalışma Yaşamındaki Yeri | 95 |
| "Erkek ve Dişi"den "Er Kişi"ye | 97 |
| Cinsiyetlendirilmiş Meslekler, Kişisel Özellikler: Kadın Narin ve Şirin, Erkek Güçlü ve Akıllı!..... | 99 |
| 1920'lerin "Meslek Sahibi Annesi", 1950'lerden İtibaren Mesleksiz | 104 |
| İlkokul Öğretmenleri Kadın, Bütün Müdürler Erkek 1945 Sonrasında Paranın ve Gücün Sahibi Erkekler | 109 |
| Kadının Toplumdaki Yeri: Ulusu Dünyaya Getiren Kadın, Yükselten Erkek | 116 |
| 1930'lar ve 1950 Sonrasında "Boşanma" Anlatıları | 121 |
| III. ÖĞRETMEN ANNEDEN HİZMETKÂR ANNEYE | 125 |
| Bilge Baba, Fedakâr Anne | 125 |
| Anne Sevgisinin Niteliği Değişiyor | 127 |
| IV. 1945 ÖNCESİ VE SONRASINDA ÇOCUKLARIN OYUNLARI | 133 |
| 1945'ten Sonra Anne-Baba Çocukla Oyun Oynamayı Bırakıyor | 133 |
| Kızlar Bir Tek Oyunda Aktif: Evcilik Oyunu..... | 134 |

| | |
|---|-----|
| V. ERKEK ALANI HALİNE DÖNÜŞEN BİLİM VE TEKNOLOJİ | 139 |
| VI. KEMALİSTLERİN İDEAL KADIN TİPİ VE MEVCUT DURUM | 143 |
| Resim ve Fotoğraflarda Kadın İmgesi | 143 |
| Tebirli ve Adım Adım İlerleyen Bir Mücadele Çizgisi | 145 |
| Sosyal Yaşamda Aktif, Üretici ve Cumhuriyetçi Kuşaklar Yetiştiren Kadın | 147 |
| Hukukunun Öznesi Kadınlar..... | 152 |
| Kadınların Eğitimi, Devrimlerin Temeli..... | 153 |
| Bilgili ve Bilinçli Ev Kadını..... | 157 |
| Köylü Kadın | 161 |
| VII. "AİLE BİLGİSİ VE EV İDARESİ" DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET | 163 |
| VIII. SONUÇ: TARİHSEL KONUM VE SINIRLILIKLAR | 171 |
| IX. 1928-1945 YILLARI ARASINDA DERS KİTAPLARINDA HALKÇILIK, LAİKLİK, YURTSEVERLİK VE DEVRİMCİLİK ..175 | |
| HALKÇILIK..... | 175 |
| Emekçiye Değer, Tefeciye Karşı Mücadele, Şarlatanlara Karşı Uyarılar | 176 |
| Zulmeden Değil, Halkın Hizmetindeki Jandarma | 180 |
| LAİKLİK | 182 |
| Ders Kitaplarında "Taassup"a Karşı Mücadele | 182 |
| 1950 Sonrası Hızla Güçlenen Karşıdevrimin Kitaplara Yansıması..... | 187 |
| YURTSEVERLİK VE DEVRİMCİLİK..... | 190 |
| Kurulan Fabrikalar, Bağımsızlık Anıtı | 191 |
| Çocuklar İçin Bir Oyun: "Yerli Malı Kullan Yabancı Malını Sokma..." | 193 |
| "Devrimler, Devirerek İlerleyen, Dev Adımlardır!" | 195 |

| | |
|---|------------|
| X. GENÇ CUMHURİYET'İN KADIN- ERKEK YURTTAŞ YARATMA SÜRECİNDEKİ ADIMLARI: | |
| MİLLET MEKTEPLERİ VE KÖY EĞİTMENLERİ | 197 |
| Eğitimin İçeriği: Eğitimciler | |
| Halkın Hizmetkârı ve Önderi..... | 198 |
| Köy Okuma Kitaplarında Gericiliğe Karşı Mücadele | 204 |
| Bir Örnek: Öğretmen ve Hafız Tartışıyor..... | 205 |
| EKLER | 211 |
| TABLO KAYNAKLARI..... | 213 |
| 1928'DEN 2016'YA DEK İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARINDAN GÖRSELLER | 215 |
| KAYNAKÇA | 335 |

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Akademnin İlgi Alanına Giren Ders Kitapları!

Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet adlı bu kitabın üçüncü baskısı kısa bir süre içinde tükendi. Kitabın bu denli ilgi görmesi, kamuoyunda ve akademik alanda konunun her geçen yıl daha görünür olması çok sevindirici! Bu kitabın 1996 yılında yayınlanmasının ardından ders kitapları Türkiye kamuoyunun yanı sıra, ilk kez akademnin de ilgi alanına girdi. Günümüzde ders kitapları; toplumsal cinsiyet, yurttaşlık, milliyetçilik, din, insan hakları, "militarizm" vb çok sayıda tema etrafında incelendi, inceleniyor. Makaleler, tezler, kitaplar, projeler ve raporlar ortaya çıkıyor. Bazı vakıflar, üniversiteler ve Milli Eğitim Bakanlığı konuyla ilgili çalışmalar yapmakta, çalıştaylar düzenlemekte ve projeler geliştirmektedir. Ancak günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin ders kitaplarında bazı olumlu örnekler yer almakla birlikte, ayrımcı örnekler hala açık ve örtülü iletilerde yerini korumaktadır. Dileğimiz konuyla ilgili araştırmalardaki niceliksel artışın yanı sıra, niteliksel artışın da olması ve eşitlikçi söylemin ders kitaplarında yer almasıdır. Umarız en kısa zamanda öğretmenlere ve öğrencilere olumlu örneklerin çoğaldığı kitaplar sunulur.

Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet adlı bu kitabın, bugüne dek yayınlanan çalıőmalardan en önemli farkı, 1920'lerin sonundan günümüze dek ders kitaplarından örnekleri sunmasıdır. Yine bu çalıőmanın diğer çalıőmalardan temel farkı, 1940'ların ikinci yarısına doğru, ders kitaplarında cinsiyetçi örnekleri saptaması ve bu örneklerle birlikte "laiklik", "halkçılık", "yurtseverlik ve devrimcilik" düőüncesinin kitaplardan yavaş yavaş çıkarıldığını belgelemesidir. Söz konusu temaların yerine; cinsiyetçi, yurtseverlikten koparılan milliyetçilik ve dogmatik değerler konmuőtur. Kitapta bu konu, önemli bir sorun alanı olarak bütün ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Böylece okur, farklı iktidarlar döneminde okutulan ilköğretim ders kitaplarında, toplumsal cinsiyete ilişkin politikaları, açık ve örtülü iletiler üzerinden görme olanağına sahip olacaktır.

Bu kitaba ilgi gösteren, dördüncü baskısını gerçekleőtiren Sayın Necip Azakoğlu'na ve Tarihçi Kitabevi çalıőanlarına çok teőekkür ederim. Ayrıca, yüksek lisans öğrencilerimden Fulya Civelek ve Özge Manav'a 2016 yılına ait örneklerin toparlanması sürecindeki destekleri için teőekkür ederim.

Prof. Dr. Firdevs Gümüőođlu
őubat 2016, Koőuyolu

GİRİŞ

Çocuk doğduğu andan başlayarak, önceden belirlenmiş kurallar ve değerlerle çevrelenir, yönlendirilir. Yaşamın her alanına ilişkin bu belirlenim, bireyin biyolojik anlamda "dişi" ve "erkek" olmasından bağımsız değildir. "Dişi" ve "erkek" oluştan hareketle, iki cinsle özgü toplumsal rol dağılımı yapılmakta, toplumsallaşma farklı algılamalarla gerçekleşmektedir. Her iki cinsle özgü davranış kalıpları ve değerlerin öğrenilmesi, toplumsallaşmanın önemli bir boyutunu içerir ve bütünüyle cinsiyetçi mesajlarla yüklüdür.

Kadın ve erkeğin toplumdaki görevleri, sorumlulukları, hakları, maddi ve manevi şeylerin üretimi sürecindeki konumları, kişilik özellikleri sayılabilen her unsur vb. toplumsal cinsiyete göre şekillendirilir. Bunun sonucunda da kadınlar özel alana, erkekler ise kamusal alana yönlendirilir.

Cinsiyetçi ideolojiye göre kadın olmak, yaşamın her alanında erkeğe göre tanımlanmak, erkeğe özgü sayılan davranışlarda bulunmamak, duygu ve düşüncelerini erkeğe göre belirlemek vb. anlamlar taşır. Yani edilgen, akılcı davranmasına engel olacak boyutta duygusal, cesaretsiz ve varoluşu ailesinin sınırları içinde meşru görülen bir varlık.

Kadınlardan istenen, yaşam alanının sınırlarını ev, eş ve çocuklarla belirlemeleridir. Kadınlara verilen eğitim, seçi-

len meslekler özel alanda sorunlar yaratmayacak nitelikteyse ancak kabul edilebilir. Kadınların kamusal alandaki var oluşlarının, gelişmelerinin ve ilerlemelerinin önündeki engel de yine, özel alandaki "birincil görevleri"dir. Çünkü çalışan kadın ev ve iş ikilemini sürekli sırtında taşır. Tercih söz konusu olduğunda çoğu kez, toplumsal cinsiyetin kendilerine dayattığı rolü seçmek zorunda kalırlar. Neredeyse ev işleri, çocuk bakımı ve eşin yeniden üretime hazırlanması kadınların var oluş nedeni olarak görülür. Zaten kadınlar da, erkekler de yaşamları boyunca önce ailede daha sonra okulda bu rollerin "doğallığı"na ilişkin mesajlarla yüklendikleri için başka türlü düşünmeleri de kolay değildir.

Kadınların, tümüyle çalışma yaşamını seçip kamusal yaşamda varlık göstermesi oldukça güçtür. Ayrıca, kadınları bekleyen çalışma koşulları hiç de çekici değildir. Erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen çoğu kez daha düşük ücret alırlar. İş güvenlikleri erkeklerden daha azdır. Belli işkollarında yoğunlaşmaları söz konusudur. Bunlara meslekte yükselme güçlüklerini de eklemek gerek. İşyerlerinde cinsel taciz vb. davranışlar sık sık karşılaştıkları gerçeklerdir.

Toplum tüm kurumlarıyla kadınların karşısındadır. Toplumsal kuramlar tarafından üretilen, toplumsal cinsiyeti de belirleyen cinsiyetçi ideoloji, biz büyürken bizimle büyür, çoğalır. Daha küçücük bir bebekken "nazlı kızım", "aslan oğlum" sözcükleriyle duygularımıza ve davranışlarımıza yerleşir. Bu ve benzeri mesajlar öylesine kanıksanır ki, kuşaktan kuşağa aktarılır. Çoğu kez de kadınlar tarafından!

1994'te ev kadınlarına yönelik bir çalışmada, kadınların çoğunluğu ev işlerini sadece kadınların üstlenmesi gerektiğini belirtmişler.¹ Bir başka araştırmada da Türkiye'de,

1 Yrd. Doç. Dr. Muhteşem Telsiz, "Evli Kadınların Evlilik Öncesi Evde İşbölümüyle İlgili Beklentileri ve Mevcut Uygulamanın Karşılaştırmalı Analizi", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, 1995, s.16.

kadınların birinci görev ve rolünün ev kadınlığı ve annelik olduğunu onaylayan kadınların oranı yüzde 81, erkeklerin oranı ise yüzde 86 olarak belirlenmiştir.²

Böylece kadınlar, cinsinin ezilmesinin yeniden üreticisi olmakla kalmıyor, bunun uygulayıcısı ve çocukları aracılığıyla sürdürücüsü de oluyolar.

Kadınları bugün kamusal alandan dışlayan anlayış, onları tarihte de "görünmez" kılmıştır. Tarihin cins olarak öznesi erkeklerdir. Çünkü tarih araştırmaları da, kısa bir zaman öncesine kadar erkek merkezliydi.³

Kadınların siyasetle, felsefeyle, bilimle, edebiyatla ilgilenmesi çok yakın zamana kadar engellenmiş, hâlâ da engellenmektedir. Bu anlayış, kadınları bilim ve kültürün hep uzağında tutmuştur. Kimi kez kadın olarak matematikle ilgilendiği için derisi yüzülerek (Hipatia), kimi kez de cadılık ve büyücülük suçlamalarıyla yakılarak öldürülmüşlerdir. Tarih sahnesine çıkabilen hiç de az sayıda olmayan bu kadınların görünür kılınması⁴ çabası çok önemli olmakla birlikte, kadınların bu sahnede kitlesel olarak var oluşunu engelleyen etmenleri tek tek ortaya çıkarıp, cinsiyetçi ideolojinin kanıksanmış görünümelerini mücadele konusu yapmak gerekmektedir. Ailenin, hukukun, üretim ilişkilerinin, cinselliğin, ahlak ve geleneklerin, dinlerin, bilimin, edebiyatın, eğitimin; kısaca insanın varlık gösterdiği her alanın sorgulanması, alternatifler üretilmesi zorunludur.

Bunlardan eğitimin, özellikle devletin resmi politikaları bağlamında eğitim kurumlarının, dolayısıyla ders kitaplarının cinsiyet rolleri açısından incelenmesi büyük bir önem

2 "A World View of Women, A Special Report Issued by the Office Research" USIA, s.4'ten aktaran: Necla Arat, "Siyasal İktidarın Cinsiyeti Var mı?", *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1995.

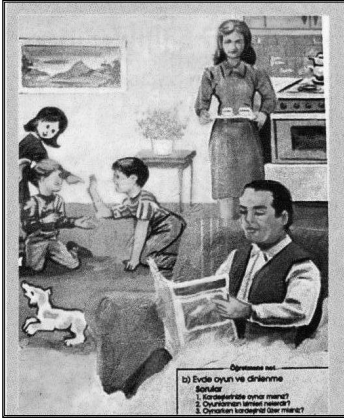
3 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s.17

4 Serpil Çakır, *age*, s.17



Baba bilgi sahibi olurken, anne de boş durmuyor, aileyi besliyor!
Ayrıca anne ve kız koltuğun kıyısına oturmuşlar,
kendi evlerinde bir “konuk” gibi. Oysa baba rahat bir ifadeyle oturuyor.

(Hayat Bilgisi, 1. Sınıf, 1997)



“Erkek gazete okuyor,
kadın hizmet ediyor...”
Hayat Bilgisi, 1. Sınıf, 1997,



Hizmet eden kadın, bilgiyle
ilişkilili erkekler...

Hayat Bilgisi, 1. Sınıf, Devlet
Kitapları, İstanbul, 1997, s. 51



Annesini, kendi ellerine sahip olmayan, ellerini
ve yaşamını hizmet etmeye adanmış biri olarak tanımlayan çocuk.

(Türkçe, 3. Sınıf, 1992)

KAYNAKÇA¹

- "A World View of Women, A Special Report Issued by the Office Research", USIA, aktaran: Necla Arat, "Siyasal İktidarın Cinsiyeti Var mı?", *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1995.
- AHMET, Refik, *Yurt Bilgisi 4. Sınıf*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1928.
- AKDİKMEN, Resuhi, *Standart English Dictionary*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1989.
- AKSAKAL, Müfit-ÇELİK, Orhan Musa-SAVAŞ, İsa, *Türkçe 8. Sınıf*, Düzgün Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- AKSAKAL, Müfit-ÇELİK, Orhan Musa-SAVAŞ, İsa, *Türkçe 6. Sınıf*, Düzgün Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- AKŞİT, Niyazi, *Milli Tarih Orta 1*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1993.
- AKŞİT, Niyazi-ASAL, Tarık-SANIR, Ferruh, *Sosyal Bilgiler 4. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987.
- AKŞİT, Niyazi-GÜNDEM, Hayri, *Sosyal Bilgiler 5. Sınıf*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1972.
- AKYOL, Taha, Eğitimde Devrim, www.milliyet.com.tr, 11.08.2004
- Alfabe ve Okuma Kitabı*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1959.
- Alfabe*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.
- Alfabe*, İnkılap ve Aka Aş., İstanbul, 1981.
- Alfabe*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968.
- Alfabe*, Öğün Yayınları, Ankara, 1981.

1 Kitabın ilk basımında kaynak olarak; ilk ve ortaokullarda okutulan 1000 kitap incelendi. Bazı kitapların yıllar boyu az bir değişikliklerle okutulması ve tema benzerlikleri nedeniyle, bütün kitaplar kaynakçada gösterilmedi.

- ARIKAN, Osman-őEN, Ayőegöl-KÜPÜőOđLU, İbrahim-ALPAY, Yıldız Gündoğdu, *Türkçe 2. Sınıf*, Anka Yayınları, İstanbul, 1995.
- ARKIN, R. Gökalp, *Hayat Bilgisi (Kış) 1. Sınıf*, Bir Yayınevi, İstanbul, 1948.
- ARKIN, R. Gökalp, *Hayat Bilgisi (Sonbahar) 2. Sınıf*, Bir Yayınevi, İstanbul 1947.
- ARKIN, R. Gökalp, *Hayat Bilgisi (Kış) 3. Sınıf*, Türkiye Yayınevi, İstanbul. 1945.
- ARKIN, R. Gökalp, *Hayat Bilgisi (Kış) 1. Sınıf*, Bir Yayınevi, İstanbul, 1945-1946.
- ARKIN, R. Gökalp, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Tan Matbaası, İstanbul, 1959.
- ARKIN, R. Gökalp, *Hayat Bilgisi (Kış) 1 Sınıf*, Bir Yayınevi, İstanbul, 1946.
- ARKIN, R. Gökalp, *Hayat Bilgisine Göre Aritmetik, 1, 2, 3. Sınıf*, Bir Yayınevi, İstanbul, 1946.
- ARSLAN, Selahattin, *Türkçe 2. Sınıf*, Eğitim Kültür Yayınları, Ankara, 1995.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1969.
- AYDOğDU, İsmail, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Aydoğdu Yayınları, Ankara, 1984.
- BAYMUR, Fuat, *Öğretmenler İçin Hayat Bilgisi Rehberi*, Gavsi Ozansoy Basımevi, İstanbul, 1946.
- BAYMUR, Fuat, *Özel Öğretim Metodu Antolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1954.
- Bizim Kıraat*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1926-1927.
- BOLAYIR, Fethi, *Hayat Bilgisi 1 Sınıf*, Okul Kitapları Ltş., Ankara, 1987.
- BOLAYIR, Fethi, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Okul Kitapları Ltş., Ankara, 1985.

- CANSU, Şevket-ÇETİN, Muhsin-GÜVEN, Nazmi, *Türkçe 2. Sınıf*, Başarı Yayınları, İstanbul, 1995.
- CAPORAL, Bernard, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1982.
- CESUR, Türkan-BENEĞUR, Melahat-ATEŞHOK, Nurcan, *İş Eğitimi (Ev Ekonomisi)*, Gün-Doğu Yayınları, Ankara, 1994-1995.
- ÇAKIR, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.
- ÇALAPALA, Rakım, *Sosyal Bilgiler 5. Sınıf*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1978.
- ÇALAPALA, Nimet, *Aile Bilgisi 4. Sınıf*, Atlas Yayınları, İstanbul, 1954.
- ÇALAPALA, Nimet, *Güzel Alfabe*, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1951.
- ÇALAPALA, Nimet, *Tabiat Bilgisi 4. Sınıf*, Güven Yayınları, 1951.
- ÇİÇEKLİ, Ali, *Türkçe Orta 7*, Kaya Matbaacılık, İstanbul, 1992.
- DAL, Kemal-ÇAKIROĞLU, Orhan-ÖZYAZGAN, Ali İhsan, *Vatandaşlık Bilgisi Orta 3*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- DAL, Kemal-ÇAKIROĞLU, Orhan-ÖZYAZGAN, Ali İhsan, *Vatandaşlık Bilgisi Orta 3*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.
- DALSAR, Fahri, *Tabiat Bilgisi 4. Sınıf*, Okul Kitapları Ltd. Şti., İstanbul, 1950.
- DİRLİK, Ertuğrul ve Günsel-KAPLAN, Ayten, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Özgür Eğitim Yayınları, İzmir, 1976.
- DOĞAN, Nuri, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.
- Eğitim Materyallerinde Cinsiyetçi Ögeler*, KSSGM, Ankara, 2001.
- EDİZ, Leman, *Alfabe*, Güven Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1964.
- ERDEM, Selman-KONUK, İsmet-PARMAKSIZOĞLU, İsmet, *Sosyal Bilgiler Orta 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.
- ERDEM, Selman-PARMAKSIZOĞLU, İsmet-OLGUN, İbrahim, *Ahlak 4. Sınıf*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- ERDEM, Selman-PARMAKSIZOĞLU, İsmet-OLGUN, İbrahim, *Ahlak Orta 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

- ERDEM, Selman-PARMAKSIZOĞLU, İsmet-OLGUN, İbrahim, *Ahlak Orta 3*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- ERDİL, Tahir-GÜNCİNER, Enver, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Ders Kitapları Aş., İstanbul, 1964.
- ERDOĞAN, Musa, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Erdoğan Yayınları, İzmir, 1982.
- ERDOĞAN, Musa, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Erdoğan Yayınları, İzmir, 1989.
- ERİŐIK, Őevki-YALÇIN, Erol-UNSAL, Kemal, *Hayat Bilgisi 1. Sınıf*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1975.
- ERKSON, Őevki-Ayhan, *Aile Bilgisi 4. Sınıf*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1949.
- ERKSON, Őevki-EDÜ, Ayhan, *Aile Bilgisi 4. Sınıf*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1957.
- ERTEM, Kâzım-DURU, Kâzım Nami, *Tarih Orta 3*, Maarif Matbaası, Ankara, 1941.
- Ev Ekonomisi ve Uygulaması Orta 1*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.
- EYDOR, Leman-EĞİLMEZ, Osman, *Aile Bilgisi 4. Sınıf*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1954.
- FAHRİ, Halit, *Ebedi Kıraat Numuneleri Orta 7*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1929.
- Fen Bilgisi 2. Kitap*, Devlet Basımevi, 1934.
- Fen Bilgisi 4. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.
- Fen Bilgisi 4. Sınıf*, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988.
- Fen Bilgisi 5. Sınıf*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1992.
- Fen Bilgisi 5. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.
- Fen Bilgisi 6. Sınıf*, Devlet Kitapları, Ankara, 1993.
- Fen Bilgisi Orta 1*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1932.
- Fen Bilgisi Orta 2*, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1934.
- Fen Bilgisi Orta 3*, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1933.
- FREIRE, Paulo-MACEDO, Donaldo, *Okuryazarlık*, çev. Serap Ayhan, İmge Yayınları, Ankara, 1998.
- FREIRE, Paulo, *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev. Erol Özbek-Dilek Hatatoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991.

- GÖKALP, Ziya, *Yurttaşlık Bilgisi Orta 1*, Berrin Basımevi, 1950.
- GOKAYDIN, Nevide-BERNA, Saadet-ERKİŞ, Zehra-BİLECİK, Hayri-SÜMER, Cengiz, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 2. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- GÜLSEM, Nazan-Ziya, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, YYY, 1970.
- GÜNDOĞAN, Elif, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Özgün Matbaacılık, Ankara, 1991.
- GÜRLER, Perihan-Galip, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Köy ve Eğitim Yayınevi, Ankara, 1963.
- GÜRLER, Perihan-Ragıp, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Köy ve Eğitim Yayınevi, Ankara, 1963.
- HALİT, Naime, *Eşya Dersleri 5. Sınıf*, Türk Kitapçılığı Ltş. Sosyeteşi, İstanbul, 1935-1936.
- HALİT, Naime, *Hayat Bilgisi Eşya ve Fen Bilgisi Rehberi*, Muallim Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1933.
- Halk Okuma Kitabı*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.
- Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989.
- Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.
- HİLMİ, İbrahim, *Resimli İlk Alfabe*, Hilmi Kitaphanesi, 1929.
- İŞİK, Emin-TEKİN, Ahmet-EROL, Yaşar, *Ahlak Orta 1*, Kalem Yayınları, 1980.
- İÇSEL, Nazım, *Aile Bilgisi Orta 2*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1937.
- İÇSEL, Pakize-Nazım, *Aile Bilgisi ve Ev İdaresi 4. Sınıf*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1936-1937.
- İÇSEL, Pakize-Nazım, *Aile Bilgisi ve Ev İdaresi 5. Sınıf*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944-1945.
- İLAYDIN, Hikmet, *Okuma Kitabı 4. Sınıf*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1958.
- İLHAMİ, S., *Cumhuriyet Çocuklarına Kelime Usulüyle Son Türkçe Elifba*, Kitaphane-i Hilmi, İstanbul, 1928.
- İlk Mektepler Talimatnamesi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.
- İlkmektep Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
- İlkmektepler Talimatnamesi*, düzenleyen: İbrahim Günay, Cumhuriyet Matbaası, 1952.

- İlkokul Programı*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1995.
- İlkokul Programı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.
- İlkokul Programı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1956.
- İlkokul Programı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961.
- İlkokuma ve Alfabe 1. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1956.
- İlkokuma ve Alfabe*, İnkılap ve Aka Aş., İstanbul, 1981.
- İNAN, Afet, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- İRGE, Őükriye, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Güney Matbaacılık TAO., Ankara, 1952.
- KARABIYIK, Erol Ünal, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Üner Yayınevi, Ankara, 1991.
- KARABIYIK, Erol Ünal, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Üner Yayınevi, Ankara, 1991.
- KARABIYIK, Erol Ünal-TİRYAKİ, Figen, *Hayat Bilgisi 4. Sınıf*, Üner Yayınları, Ankara, 2004.
- Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri, 1931-1941*, c.I, Kaynak Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2000.
- Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri, 1931-1941*, c.II, Kaynak Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2001.
- KILAVUZ, Nalan, *Sosyal Bilgiler 5. Sınıf*, Önde Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- KILIÇ, Ali, *İzahlı Kolay Alfabe*, Őark Matbaası.
- KINALI, Fahriye, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Örnek Matbaası, Ankara, 1951.
- KOÇER, Hasan Ali-KARLIK, Halil-GÜBE, Vehbi, *Ahlak 4. Sınıf*, Koçer Yayınları, Ankara, 1980.
- Kolay Alfabe*, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1953-1954.
- Komisyon Sosyal Bilgiler 4. Sınıf*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, İstanbul, 2004.
- Köy Eğitmenleri Kanun ve Talimatnamesi*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- Köy Enstitüsü Eğitim Programı*, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.
- Köy Kıraati*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1928.
- Köy Mektepleri Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

- Köy Mektepleri Müfredat Programı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1938.
- Köy Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, 1930.
- KURTULUŞ, Baki, *Hayat Bilgisi*, Kurtuluş Yayınları, 1968.
- KURTULUŞ, Baki, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Kurtuluş Yayınları, 1982.
- KURTULUŞ, Faruk, *Yurttaşlık Bilgisi 4. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1952.
- KURTULUŞ, Faruk-Osman, *Yurttaşlık Bilgisi 5. Sınıf*, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1953.
- KURTULUŞ, Faruk-Osman, *Yurttaşlık Bilgisi 5. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952.
- Millet Mektepleri Talimatnamesi*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.
- MİLLET, Kate, *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi, Payel Yayınları, İstanbul, 1987.
- Milli Kız Kiraati*, Tüccarzade İbrahim Hilmi, İstanbul, 1924.
- Muhtelif Gayeli Ortaokul Programı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1954.
- Okuma Kitabı 1. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- Okuma Kitabı 2. Sınıf*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939.
- Okuma Kitabı 4. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.
- Okuma Kitabı 5. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.
- Okuma Kitabı 5. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1945.
- Okuma Kitabı 5. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1952.
- Okuma Kitabı 5. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.
- Okuma Kitabı Orta 2*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.
- Okuma Kitabı Orta 2*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- Okuma Kitabı Orta 3*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.
- Okuma Kitabı Orta 3*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1945.
- OKYAY, Muslihittin-ERKSON, İlhan, *Aile Bilgisi 4. Sınıf*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1954.
- Orta Mektep Müfredat Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1930.
- Ortaokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- Ortaokul Programı*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1995.
- Ortaokul Programı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949.
- OZANKAYA, Özer, *Türkiye'de Laiklik*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

- ÖĞMEN, Ali, *Fen Bilgisi 4. Sınıf*, Ali Öğmen Yayınları, İstanbul, 1991.
- ÖĞMEN, Ali, *Fen Bilgisi 5. Sınıf*, Ali Öğmen Yayınları, İstanbul, 1992.
- ÖĞÜN, Vedat, *Fen Bilgisi 2. Sınıf*, Öğün Yayınları, Ankara, 1992.
- ÖĞÜN, Vedat, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Öğün Yayınları, Ankara, 1987.
- ÖĞÜN, Vedat, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Öğün Yayınları, Ankara, 1987.
- ÖKSÜZ, Mehmet, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, Bilim ve Kültür Yayınları, Ankara, 1982.
- ÖTÜKEN, Halil, *Hayat Bilgisi 1. Sınıf*, Ulun Yayınları, İstanbul, 1964.
- ÖTÜKEN, Halil, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Ders Kitapları Ltş., İstanbul, 1959.
- ÖTÜKEN, Halil, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Ulun Yayınları, İstanbul, 1966.
- ÖZ, Erdal-Sevim, *Türkçe 6. Sınıf*, Ders Kitapları A.Ş., İstanbul, 1993.
- ÖZDAL, Lütüye-ÖZÇINAR, Fuat, *Fen Bilgisi 5. Sınıf*, Basamak Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÖZKAN, Ziya-AĞLI, Faruk-ÇİÇEK, Ahmet, *İlkokuma 3. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988.
- ÖZTÜRK, Burhan-ULU, Fethi, *Hayat Bilgisi 2. Sınıf*, Ulun Yayınları, İstanbul, 1969.
- PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-2/Din ve Allah*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1994.
- RAUF, M., *Birinci Sınıfta Çocuğa Göre Mektep*, Muallim A. Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1932.
- REŞİT, Harun, *Yeni Eşya Dersleri 5. Sınıf*, Türk Kitapçılığı Ltş. Sosyetesı, İstanbul, 1936-1937.
- ROTHER, Richard, *Muallim Kitabı*, çev. Hıfzırahman Raşit, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1932.
- ROUSSEAU, J.J., *Emile*, çev. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken-Ali Rıza Ülgener-Salahattin Güzey, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1956.
- SAĞDULLAH, Mıthat, *Yurt Bilgisi 3. Sınıf*, Resimli Ay, İstanbul, 1934-1935.

- SAĞDULLAH, Mithat-EŞREF, Ruşen-SADIK, Necmettin, *Yeni İlk Mektep Okuma Kitabı 2. Sınıf*, Türk Kitaplığı Ltş., İstanbul, 1934-1935.
- SARICA, Salih-GÜNDÜZ, Mustafa, *Türkçe 8. Sınıf*, Fil Yayınevi, İstanbul, 1993.
- SELÇUK, Ziya, www.meb.gov.tr
- SENA, Cemil, *İlk ve Orta Tedrisatta Hususi Tedris Usulleri*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932.
- SİDDİK, Celal, *Türk Yavrusunun Alfabetesi*, Maarif Kitabevi, İstanbul, 1935-1936.
- Sosyal Bilgiler 4. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.
- Sosyal Bilgiler 5. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- Sosyal Bilgiler 5. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.
- SOYDAN, Bahattin-SOYDAN, Hülya-BAŞAK, Hüseyin, *Fen Bilgisi 6. Sınıf*, Serhat Yayınları, İstanbul, 1993.
- SUNUHİ, Fikriye, *Yurttaşlık Bilgisi Ortaokullar İçin*, Yeni Matbaa, 1950.
- ŞENER, Abdülkadir-KARMIŞ, Orhan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.
- Tabiat Bilgisi 4. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- Tabiat Bilgisi 4. Sınıf*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1939.
- Tabiat Bilgisi 5. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.
- Tabiat Bilgisi 5. Sınıf*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.
- Tabiat Bilgisi Orta 1*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- TARDU, Ömer Bedii-BAÇ, Nurettin-ATİLLA, Sulhiye-ÇAĞLAYAN, *Meziyet ve Haydar*, *Fen Bilgisi Orta 2*, Remzi Kitabevi, 1971.
- Tarih 4. Kitap*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
- Tarih 4. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.
- Tarih 5. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.
- Tarih Orta 3*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1931.
- TAŞKIRAN, Tezer, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.
- TEKELİ, Şirin, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982.
- TELSİZ, Muhteşem, "Evli Kadınların Evlilik Öncesi Evde İşbölümüyle İlgili Beklentileri ve Mevcut Uygulamanın Karşılaştırılması Analizi", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, 1995.

- TEMUÇİN, Fethi, *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*, 1979.
Türkçe 1. Sınıf, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.
Türkçe 3. Sınıf, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.
Türkçe 4. Sınıf, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- UNAT, Nermin Abadan, *Türk Toplumunda Kadın, Araştırma Eğitim*, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, İstanbul, 1982.
- YARAT, Ramiz, *Öğretmen ve Velilere Açıklamalı İlkokul Programı*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1966.
- YASA, İbrahim-MİNEZ, Naşide ve Behzat, *Okuma Kitabı 2. Sınıf*, Kanaat Matbaası, 1948.
- YILDIZ, Nezihe, *Türkçe 7. Sınıf*, Mahir Yayınları, YYY, 2000.
- Yurt Bilgisi 4. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.
- Yurt Bilgisi 5. Sınıf*, Türk Kitapçılığı Şti., İstanbul, 1933.
- Yurt Bilgisi 5. Sınıf*, Türk Kitapçılığı Şti., İstanbul, 1935.
- YÜCEL, Hasan Âli, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- www.tdk.org.tr
www.meb.gov.tr, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı
www.meb.gov.tr, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri (4. Sınıf)
www.meb.gov.tr, Hayat Bilgisi Programı
www.meb.gov.tr, Sosyal Bilgiler Programı
www.meb.gov.tr, Hayat Bilgisi Ders Programı Hakkında, Programın Vizyonu